

DJELA HRVATSKIH PISACA O GLAZBI 16. I 17. STOLJEĆA SAČUVANA U POLJSKIM KNJIŽNICAMA

Stanislav Tuksar

Abstrakt: Ovo je priopćenje rezultat istraživanja koje sam u knjižnicama Republike Poljske proveo u okvirima programa razmjene između Poljske i Hrvatske akademije znanosti od 2008. do 2013. godine i tijekom rada na međunarodnom projektu HERA MusMig: "Glazbene migracije u ranom novom vijeku: susret europskog istoka, zapada i juga", obavljenog od 2013. do 2016. godine.¹ Ta su djela pronađena u 20 poljskih knjižnica u 11 gradova u obliku i opsegu od 24 naslova desetorice autora u više desetaka primjeraka. Ona su dio znatno šire palete svih naslova hrvatskih autora objavljenih od 16. do 18. stoljeća što ih poljske knjižnice čuvaju u gotovo 300 primjeraka.² Ovdje ću ukratko prikazati autore i djela s glazbenim sadržajem, te poljske knjižne fondove u kojima se čuvaju, uz neke naznake o mogućem porijeklu i načinu nabavke nekih od tih naslova.

Ključne riječi: Hrvatska; Poljska; pisci o glazbi; biblioteke; 16. stoljeće; 17. stoljeće.

Autori, djela, sadržaj

Bartol Đurđević³ (Bartholomaeus Georgievits; Zagreb, 1506–Rim, 1556)

¹ Izvorni naslov projekta je bio: "Music Migrations in the Early Modern Age: the Meeting of the European East, West and South" (voditelj projekta: dr. Vjera Katalinić, Zavod za povijest hrvatske glazbe HAZU, Zagreb), opširnije u: Katalinić, 2016.

² Terenski rad koji je obavio autor ovoga članka sastojao se od osobnog uvida i bibliografskog istraživanja u sljedećim knjižnicama Republike Poljske (navedeno prema abecednom poretku odgovarajućih gradova): Gdańsk – Biblioteka Gdańska PAN, Kraków – Biblioteka Jagiellonska, Poznań – Biblioteka Uniwersytecka, Toruń – Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Warszawa – Biblioteka Narodowa, Wrocław – Biblioteka Uniwersytecka. Podatci o svim drugim knjižnicama spomenutim u ovome članku uzeti su iz: AGAD (Archivum główne akt dawnych), tj. Općeg kataloga ranih tiskovina (knjige), Posebne zbirke, Narodna knjižnica u Varšavi. Stoga podatci uzeti iz tog izvora, sastavljenog u ranijim vremenima, mogu biti nekompletni ili neažurni s obzirom na sadašnje stanje.

³ O ovom renesansnom piscu postoji obilna znanstvena literatura u hrvatskim nacionalnim i međunarodnim okvirima: Međutim, jedini dosad objavljeni izvještaj o Đurđeviću bavljenu glazbenim temama je *Vijesti o tursko-osmanlijskoj glazbi u spisu 'De Turcarum ritu et caeremoniis' Bartola Djurdjevića (1506?-1566?)* (Tuksar, 1983, 679-691; Tuksar, 1990, 17-26). Najnoviji izvještaj o tome Đurđeviću tekstu podnijela je u svojem referatu *Svjedočanstva dvaju hrvatskih autora 16. stoljeća kao izvori podataka o osmanlijskoj glazbi* Monika Jurić Janjik na Međunarodnom znanstvenom skupu "Odjeci bitke kod Sigeta i mita o Nikoli Šubiću Zrinskom u umjetnosti" (glazba, likovne umjetnosti, književnost), što je održan u Zagrebu 2–4. 11. 2016. (zbornik radova sa skupa u tisku).

smatra se jednim od triju najvažnijih renesansnih pisaca na europskom Zapadu s obzirom na objektivnost iskaza u njegovim napisima o tursko-osmanlijskom društvu njegova doba. Nakon trinaestogodišnjeg zarobljeništva po Maloj Aziji i Bliskom istoku prebjegao je na Zapad, gdje mu je od 1544. do pred kraj 17. stoljeća objavljeno 77 izdanja na osam jezika (latinski, njemački, talijanski, francuski, engleski, flamanski, češki i poljski), što se danas čuvaju u oko 350 primjeraka u 90 knjižnica u 17 zemalja Europe i sjeverne Amerike. U prvom djelu *De Turcarum ritu et ceremoniis* (O ritualima i ceremonijama Turaka), objavljenom 1544. u Amsterdamu i kasnije variranom u raznim izdanjima i zemljama objavljivanja, Đurđević je u pet fragmenata izvijestio o glazbenoj praksi u osmanlijskom islamskom društvu: o mjestu glazbe u ritualima u džamijama, uz obrezivanje dječaka, stvaranju pjevanih pjesama, funkciji glazbe na muslimanskim sprovodima te sudbini glazbenih instrumenata nakon osvajanja kršćanskih krajeva od strane Osmanlija. U poljskim je knjižnicama sačuvano devet Đurđevićevih naslova na latinskom, njemačkom i poljskom jeziku.

Matija Vlačić Ilirik⁴ (Matthias Flacius Illyricus; Labin, 1520–Frankfurt/M., 1575) hrvatski je autor s najviše naslova sačuvanih u Poljskoj: više od 220 primjeraka u 24 knjižnice u 16 gradova (Warszawa, Cieczyn, Wrocław, Toruń, Leszno, Kraków, Gdańsk, Kamień, Kórń, Łódź, Szczecin, Olsztyn, Gościkowo-Paradyż, Ossol, Bydgoszcz, Bobol). Rođen u Labinu u Istri, obrazovan u Veneciji, ubrzo je konvertirao na protestantizam i postao bliski suradnik s prvacima luteranstva Philippom Melanchthonom (1497–1560) i samim Martinom Lutherom (1483–1546). Djelovao je u Augsburgu, Baselu, Tübingenu, Wittenbergu i Jeni, gdje je bio suosnivač tamošnjeg sveučilišta i njegov prvi profesor grčkog i hebrejskog jezika. Razišavši se zbog svojeg radikalizma s vođama luteranstva, Vlačić je potkraj života bježao progonjen od grada do grada. Objavio je oko 140 djela, a u petnaestak od njih pronađeni su fragmenti koji se bave glazbenom problematikom, uglavnom pitanjima glazbe u novoj protestantskoj liturgiji. Pet tih naslova u šest primjeraka pronađeno je u poljskim knjižnicama (Toruń, Wrocław, Gdańsk).

Zagrepčanin Pavao Skalić⁵ (Paulus Scalichius; Zagreb, 1534–Gdańsk, 1575) školovan je u Zagrebu, a filozofiju i teologiju studirao je u Beču i Bolonji. Međutim, opću sudbinu toga nemirnog duha odredila je njegova upravo fanatična težnja da

⁴ O ovom hrvatsko-njemačkom teološkom piscu postoji obilna znanstvena literatura u hrvatskim nacionalnim i međunarodnim okvirima. Međutim, osim nekoliko skromnih napomena razasutih po raznim člancima, jedini dosad objavljeni kratki izvještaj o Vlačićevom bavljenju glazbenim temama je *Hrvatsko-njemački protestantski teolog Matija Vlačić Ilirik (1520-1575) i problem glazbe u Interimima iz 1548. godine* (Tuksar, 1993a, 249-255).

⁵ Uz obilatu hrvatsku i međunarodnu bibliografiju o Skaliću nedavno je u Zagrebu objavljeno dvojezično izdanje njegove *Encyclopaediae: Epistemon* (Skalić, 2004). Autor ovoga članka objavio je dosad najopsežniji članak o Skalićevu bavljenju glazbenim temama, v. u: Tuksar, 1977, 97-122.

svoje skromno podrijetlo (bio je izvanbračni sin pralje!) falsificira proglašavajući se potomkom knezova Like i Verone, pa čak i kraljevskih kuća Bosne, Srbije i Bizanta. Svaki put raskrinkan, morao je napuštati jedno za drugim lukrativna mjesta na bečkom dvoru i u pruskoj kraljevskoj administraciji, do kojih je došao svojim inače izvanrednim sposobnostima i obrazovanjem. Obraćao se nekoliko puta na protestantizam i ponovno na katoličanstvo, a posljednjih je 9 godina života proveo progonjen, lutajući njemačkim zemljama, Francuskom i Poljskom. Objavio je tiskom 17 djela, od kojih je najznačajnije *Encyclopediae, seu Orbis disciplinarum tam sacrarum quàm prophanarum, Epistemon* (Basel, 1559), u čijem je naslovu prvi put u novovjekovnoj europskoj povijesti spomenuta riječ "enciklopedija" u modernom značenju. U tom djelu postoji 6 natuknica o glazbi, od kojih se čini da je jedna, *Discursus harmonicus*, iz pera samoga Skalića. U poljskim knjižnicama pronađena su tri primjerka te enciklopedije (Wrocław, Gdańsk, Olsztyn).

Nikola Vitov Gučetić⁶ (Nicolò Vito di Gozze; Dubrovnik, 1549–Dubrovnik, 1610) bio je dubrovački patricij, filozof i državnik koji je cijeli život proveo u rodnome gradu, obnašajući visoke dužnosti, među kojima one upravitelja solana u Stonu, državnog rizničara i sedmerostrukog Kneza Republike. Objavio je tiskom 10 djela o raznim temama s područja filozofije, estetike, teorije ljubavi, političke ekonomije i teorije odgoja. U trima svojim djelima – *Dialogo della bellezza* (1581), *Governo della famiglia* (1589) i *Dello stato delle repubbliche* (1591) – bavio se s pozicija praktičkog državnika i spekulativnog mislioca i nekim aspektima glazbene problematike kao što su pitanja aktivnog i pasivnog bavljenja glazbom u mladenačkoj dobi i kasnije, pitanjima odabira ritmova, harmonija i glazbenih instrumenata u glazbenom odgoju itd., a sve u tipičnoj kasnorenesansnoj mješavini platonizma i aristotelizma te s referencama na stanje u njemu suvremenom dubrovačkom društvu. Ostavio je i izravno svjedočanstvo o glazbi u izvođenju scenskih djela velikog komediografa Marina Držića (1508–1567). Dva se od triju navedenih Gučetićevih djela s glazbenom problematikom nalaze u dvama poljskim knjižnicama (Łódź, Wrocław).

Frane Petrić⁷ (Francesco Patrizi, Franciscus Patritius; Cres, 1529–Rim, 1597)

⁶ Gučetićev opus dosad se gotovo isključivo proučavao u okvirima interesa hrvatskih povjesničara filozofije. U novije vrijeme njegovo najvažnije djelo, *Dello stato delle repubbliche*, prevedeno je na hrvatski (usporedi Šišak, 2000). O glazbenim temama u Gučetićevim djelima v.: Tuksar, 1980a, 97–116; Jurić, 2013, 3–17.

⁷ Petrić je uz Vlačića i Baglivija najpoznatiji mislilac u Europi hrvatskoga podrijetla među piscima navedenim u ovome članku. Bibliografija o praktički svim aspektima njegovoga opusa golema je i objavljena je najvećim dijelom u međunarodnim publikacijama. Među istaknutim autorima koji su se bavili Petrićevim opusom znanstvenici su svjetskoga ugleda kao Paul Oskar Kristeller, te istaknuti muzikolozi Leo Schrade, Dragan Plamenac, Claude V. Palisca, itd. Suvremeno izdanje Petrićeva djela *Della poetica* objavio je 1969–1971 u četiri sveska Danilo Aguzzi Barbagli. O Petrićevu bavljenju glazbenim temama v.: Tuksar, 1978b, 67–87.

bio je tipičan “uomo universale” renesansne širine interesa i djelovanja. Školovao se u rodnome Cresu, te na sveučilištima u Padovi i Ingolstadt. Svoj je odrasli život proveo kao upravitelj venecijanskih dobara na Cipru, odgajatelj na dvoru katalonskog potkralja, kao neuspjeli trgovac zemnim dobrima, a posljednja dva desetljeća kao sveučilišni profesor u Ferrari i Rimu. Danas ga se smatra jednim od triju najznačajnijih filozofa prirode i platonista u razdoblju visoke renesanse (Kristeller, 1970, 110-126). Objavio je tiskom 27 djela s područja utopijske društvene teorije, metodologije i filozofije povijesti, retorike, poetike, geometrije, okultizma, vojne doktrine i nadasve filozofije prirode, o čemu je objavio i svoje najznačajnije djelo, *Nova de universis philosophia* (1591; 1593). Glazbenom se problematikom bavio u djelu *Della poetica* (1586), gdje je zastupao stav o jedinstvu pjesništva, glazbe i scenskog pokreta u izvođenju starogrčkih drama (Patrizi, 1586). Time je do određene mjere utjecao i na koncepcije razvijane o toj problematici u krugu tzv. prve *Camerate*, firentinskog humanističkog kruga oko Giovannija de Bardija (1534–1612) i nastanka opere.

Faust Vrančić⁸ (Faustus Verantius; Šibenik, 1551–Venecija, 1617) šibenski je humanist, leksikograf i izumitelj koji je ostao zapažen u kasnorenesansnim intelektualnim krugovima prije svega zbog svojeg ingenioznog djela *Machinae novae* (1617) u kojem je donio niz inovativnih prijedloga za nove tipove strojeva na bazi turbine, primjenjljive u poljoprivredi i regulaciji vodenih tokova. Najširu je pozornost izazvao prijedlogom konstrukcije padobrana čiji je prototip navodno sam konstruirao i uspješno iskušao. Drugo svake pozornosti vrijedno Vrančićevo djelo je *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae (sic) & Ungaricae* (Rječnik pet najodličnijih europskih jezika: latinski, talijanski, njemački, dalmatinski i mađarski), objavljen u Veneciji 1595, a kojemu su u drugom izdanju (Prag, 1605) pridodani i češki i poljski. Za sva tri slavenska i mađarski to je istodobno i prvi rječnik tih jezika objavljen tiskom. U ovom omanjem rječniku (ukupno 3581 natuknica) nalaze se i rudimenti prve glazbene terminologije na hrvatskome jeziku (odnosno dalmatinskome dijalektu govorenom u Šibeniku i okolici), tj. ukupno 43 termina koji donose nazive za razne glazbene instrumente, izvođače na njima, pa čak i neke elementarne termine i pojmove s područja recepcije i teorije glazbe. Vrančićev rječnik pronađen je u tri primjerka, jedan u Warszawi a dva u dvije wrocławske knjižnice.

Jakov Mikalja⁹ (Jacobus Micalia; Pescia, 1601–Loreto, 1654) je kao isusovac misionar proveo niz godina u Dubrovniku, Bosni i Temišvaru (današnja Rumunjska) i tamo skupio rječničku građu lokalnih govora, koju nije upotrijebio za izradu svojega rječnika *Blago jezika slovinskoga* (Loreto-Ancona, 1649–1651).

⁸ Vrančićev rječnik objavljen je u pretisku kao *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika* (Vrančić, 1971). O Vrančićevoj glazbenoj terminologiji v.: Tuksar, 1978a, 49-66.

⁹ O Mikaljinioj glazbenoj terminologiji v.: Tuksar, 1992a, 15-27.

Među oko 30.000 registriranih natuknica nalaze se 282 termina što označuju predmete i pojave s područja glazbe: instrumente i njihove dijelove, muške i ženske izvođače, načine izvođenja, glazbeno-akustičke proizvode, glazbeni odgoj, načine recepcije, elementarnu teoriju glazbe te glazbu i ples. Osobito je bogata terminologija na području vokalne glazbe. Mikaljin rječnik nalazi se u poljskim knjižnicama u jednom primjerku u Tschammerovoj knjižnici u Cieszynu, gradiću blizu granice s Češkom.

Juraj Habledić¹⁰ (Jurje Habelich; Staro Čiče, 1609–Zagreb, 1678), rektor zagrebačkog isusovačkog kolegija u doba osnutka sveučilišta objavio je u Grazu nekoliko djela u kojima donosi i glazbenu problematiku. To su: *Pervi otca našega Adama greh* (1674) i *Zerczalo Marianzsko* (1667), opsežno moralno-didaktičko djelo u kojem, između ostalog, izvještava o ranobaroknom muziciranju u isusovačkim i pavlinskim crkvama u Zagrebu 1618, naglašavajući da su upravo isusovci donijeli u Zagreb novu glazbu onoga doba – ranobarokni stil te da je bio prihvaćen s entuzijazmom od strane publike. Habledić je za potrebe novootvorenoga sveučilišta objavio i hrvatsko-latinski rječnik *Dictionar ili Rechi Szlovenske zvexega ukup zebrane, u red postaulyene, i Diachkemi zlahkotene* (1670) u kojemu se nalazi sakupljen i niz termina s područja glazbe.¹¹

Kristofor Ivanović¹² (Cristoforo Ivanovich; Budva, 1628–Venecija, 1689), libretist, pjesnik, kazališni i politički kroničar, migrirao je kao mlad čovjek iz tadašnjeg malog južnodalmatinskog grada Budve (danas u Crnoj Gori) u Veronu i Veneciju. Tamo se proslavio kao libretist s pet uglazbljenih tekstova za “dramma per musica” između 1663. i 1674, kao kroničar i zaslužni prvi povjesničar prvih 50 godina (1637–1687) venecijanske opere, te svojom epistolarnom djelatnošću gdje je u nizu pisama izložio teoriju glazbene drame i očitovao se kao kritički promatrač venecijanske glazbeno-teorijske prakse u razdoblju njezine ranokapitalističke tržišne orijentacije. U poljskim knjižnicama Ivanovićeve izabrana pisma *Poesie* (1675) čuvaju se u Wrocławu, a operno-povijesno djelo *Minerva al tavolino* (1681) u dva primjerka u Szczecinu i Warszawi.

¹⁰ Habledićev je rječnik objavljen 1989. u pretisku kao *Dikcionar* (*Dictionar ili Réchi Szlovenszke zvexega ukup zebrane, u red posztaulyene, i Diachkemi zlahkotene*). O Habledićevoj glazbenoj terminologiji v.: Tuksar, 1992b, 29-35.

¹¹ V. bilješku 10.

¹² O Ivanoviću i njegovu opusu postoji obilna međunarodna te u manjoj mjeri i hrvatska i druga južnoslavenska bibliografija, koja se objavljuje od sredine 19. stoljeća. Posebno vrijedni noviji članci jesu: *Il contributo di Cristoforo Ivanovich nell'evoluzione del melodramma Seicentesco* (Milošević, 1992, 111-124); *Un dalmata al servizio della Serenissima. Cristoforo Ivanovich, primo storico del melodramma* (Dubowy, 1992, 21-31); *Jedan Dalmatinac u službi Serenissime: Kristofor Ivanović, prvi povjesničar melodrame* (Dubowy, 1992b, 35-44); *Questioni di stile e struttura del melodrama nelle lettere di Cristoforo Ivanovich* (Cavallini, 1994, 185-199). O najnovijem tekstu o nekim aspektima Ivanovićeve odnosa spram glazbenih tema v.: *Cristofor Ivanovich – A Seventeenth-Century Dalmatian Migrant in Serenissima, Revisited* (Tuksar, 2016a, 49-63).

Gjuro Armeno Baglivi¹³ (Giorgio Baglivi; Dubrovnik, 1668–Rim, 1707) iznimna je ličnost europske znanstvene misli 17. stoljeća. Rođen u Dubrovniku u hrvatsko-armenskoj obitelji, migrirao je nakon smrti roditelja kao šesnaestogodišnji dječak u južnotalijanski grad Lecce gdje je posvojen i preuzeo prezime Baglivi. Studirao je medicinu na sveučilištima u Salernu, Padovi, Bolonji i Napulju, te potom obavljao liječničke dužnosti drugdje u Italiji (Padova, Venecija, Firenca, Bolonja), Nizozemskoj i Engleskoj. Dolaskom u Rim 1692. ostvario je spektakularnu talijansku i europsku karijeru: postao je profesor teorijske medicine na Sveučilištu La Sapienza s 24 godine, postao je osobni liječnik pape Inocenta XIII. i Klementa XI., te je izabran za člana Royal Society u Engleskoj, akademije Sv. Rimskog Carstva u Njemačkoj i počasnog člana Francuske akademije. Njegova sabrana djela, *Opera omnia medico-practica et anatomica* objavljena su već 1704. (kada je imao tek 36 godina!), a potom su u idućih stotinjak godina objavljena u još 20 izdanja s prijevodima na talijanski, francuski, njemački i engleski. Baglivi je bio istaknuti ijatrofizičar, tj. zagovornik teorije o medicinskoj primjeni fizike, odnosno objašnjenja fizioloških procesa u ljudskom tijelu na bazi mehanike. Na tome tragu, Baglivi se dotaknuo i glazbene problematike u tekstu *Dissertatio VI. De Anatome, Morsu, & Effectibus tarantulae* iz 1695. godine, uključenom u sabrana djela. U njemu nastoji teorijski objasniti liječenje ljudskog tijela otrovanog ugrizom pauka tarantule, što su ga u praksi stoljećima provodili običan puk u provincije Apulije uz pomoć višednevnog sviranja i plesanja otrovane osobe. Baglivijev *Dissertatio VI.* u *Opera omnia* nalazi se u 15 primjeraka u 11 poljskih knjižnica u 6 gradova (Kraków, Lublin, Poznań, Toruń, Warszawa, Wrocław).

Knjižnice u Republici Poljskoj¹⁴

Navedeni tiskani naslovi hrvatskih autora 16. i 17. stoljeća čuvaju se u odgovarajućim poljskim knjižnicama ili u općim fondovima ili u nekim specijaliziranim zbirkama, a ne u glazbenim odjelima. Razlog za takvu situaciju leži u tome što to nisu specijalizirani tekstovi sa zasebnim naslovima što sadrže indicije o glazbi, nego su raštrkani ili po općim rječnicima (ako se radi o

¹³ Baglivi je uz Petrića i Vlačića najpoznatiji mislilac u Europi hrvatskoga podrijetla među piscima navedenim u ovome članku. Bibliografija o njemu i njegovu opusu obuhvaća više od 200 knjiga i članaka. Najvrjednija od novijih publikacija je dvojezično latinsko-hrvatsko izdanje: Gjuro Baglivi, *De fibra motrice et morbosa / O zdravom i bolesnom motoričkom vlaknu*. 1997; uz kompletan prijevod s latinskog na hrvatski ovo izdanje sadrži temeljnu studiju o Baglivijevu životu, opusu i njegovoj povijesnoj važnosti što ju je napisao urednik (Grmek, 1997). Najnoviji tekst o Bagliviju i glazbenim temama opširnije u: Tuksar, 2016b, 295-312.

¹⁴ Većina podataka o pojedinim knjižnicama i njihove posebnosti preuzeta je iz raznih odgovarajućih internetskih stranica tijekom 2016. godine i stalno je dostupna.

glazbenoj terminologiji) ili po drugim znanstvenim poljima kao što su teologija, filozofija, opća estetika, fizika, političke znanosti, teorija pjesništva i kazališta, historiografija, medicina i turkologija.

Kako su didaskalije na pojedinim primjercima tih knjiga vrlo oskudne ili nepostojeće, a inventarske knjige pojedinih zbirki nepotpune, mogućnosti za precizno trasiranje puteva kojima su pojedini naslovi stigli u određene poljske knjižnice uglavnom se svode na manje-više plauzibilne spekulacije. Ipak, za manji se broj naslova naziru neke veće vjerojatnosti u ovome aspektu istraživanja.

1) Cieczyn – Biblioteka Tschammera

Tschammerova knjižnica je najstarija, najvažnija i najveća evangelička knjižnica u Poljskoj, a prikupio ju je u drugoj polovici 18. stoljeća pravnik Bogumil Rudolf Tschammer (1711–1787). U njoj se nalaze i fondovi drugih njemačkih, poljskih i čeških protestanata, a vjerojatnim se čini da bi Mikaljin rječnik mogao potjecati iz izvorne Tschammerove knjižnice.

2) Gdańsk – Biblioteka Gdańska PAN

Prethodnica knjižnice Poljske akademije znanosti u Gdańsku utemeljena je 1596. kao biblioteka tamošnjeg gradskoga vijeća *Biblioteka Senatus Gedanensis*. Tijekom više stoljeća kontinuiranog postojanja nadopunjavala se donacijama istaknutih humanista, teologa i pravnika, a u 19. stoljeću još i fondom *Westpreussischer Geschichtsvereina* (Zapadnoprusko povijesno društvo). Nakon Drugoga svjetskog rata uspjela je u svoj fond povratiti oko 80.000 svezaka inkunabula, rukopisa i ranih tiskovina (PAN Biblioteka Gdańska, 2012). Dva naslova hrvatskih protestantskih pisaca Vlačića i Skalića zacijelo pripadaju najstarijem fondu iz 16. stoljeća, posebno stoga što je Skalić kratko živio, djelovao i napokon umro u Gdańsku (tada pretežno njemačkom protestantskom gradu Danzigu).

3) Kraków – Biblioteka Jagiellonska; Biblioteka Naukowa PAN; Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie

Jagiellonska (kraljevska) knjižnica u Krakówu (Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego, n.d.) jedna je od najvećih i najstarijih u Poljskoj. Osnovana je 1364. i otvorena za javnost 1812. godine. U njoj se čuvaju četiri rana izdanja Baglivijevih *Opera omnia* (1704, 1710, 1745, 1751), nabavljena očito za potrebe specijalizirane medicinske zbirke koja se danas čuva u Collegium medicum – Biblioteka Medyczna. Inače, Baglivijeva sabrana djela pravi su hit

jednog starijeg hrvatskog autora u Poljskoj: sačuvana su u 15 primjeraka u 11 knjižnica u 6 gradova i to u 10 izdanja različitih izdavača iz 1704, 1710, 1714, 1715, 1719, 1734, 1745, 1751, 1754 i 1788! Naravno, razumno je pretpostaviti da su nabavke svih tih izdanja bile gotovo isključivo iz medicinskih pobuda, a ne zbog interesa za njegov *Dissertatio VI* s glazbenom problematikom, pogotovo što nema nikakvih naznaka za motive i puteve nabavke tog bestsellera ni u knjižnicama Lublina, Poznańa, Toruńa, Warszawe i Wrocława.

Djelo Frane Petrića *Della poetica* što se čuva u knjižnici prinčeva Czartoryskih u Narodnome muzeju u Krakówu (Fundacja Książąt Czartoryskich, 2018), kao jedini primjerak toga naslova sačuvan u Poljskoj, nije jasno kako je dospio u tu zbirku, ali s obzirom da je najstariji fond nastao krajem 18. stoljeća postoji vjerojatnost da je bio nabavljen od strane prvog sakupljača princa Adama Kazimierza Czartoryskog (1734– 1823) ili njegove supruge Izabele (1746– 1835) iz obitelji Fleming.

4) Łódź – Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego¹⁵

Gučetićevo djelo *Dialogo della bellezza*, objavljeno 1581, jedino je te vrste sačuvano u Poljskoj. S obzirom da je Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego (Sveučilišna knjižnica u Łódzu) oformljena tek 1945, a njezini su fondovi nastali prikupljanjem fondova drugih gradskih i okolnih knjižnica, te donacijama drugih institucija i privatnih osoba, za pretpostaviti je da je jedan takav za poljske kulturne prilike ezoteričan naslov kao Gučetićevo dospio iz neke starije elitne privatne knjižnice.

5) Lublin – Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego i Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Obje knjižnice u Lublinu – gradska (Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego, n.d.) i sveučilišna (Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013) – čuvaju po jedan primjerak Baglivijevih *Opera omnia* iz 1704. i 1734. godine. Posebno je zanimljiva činjenica da je prvo izdanje iz 1704. u lublinskoj sveučilišnoj knjižnici dio fonda sadašnjeg Medicinskog fakulteta kao jednog od 4 najstarija na tom sveučilištu. Vjerojatno je dopremljen iz neke starije lokalne zbirke sakupljane tijekom 18. stoljeća.

¹⁵ Iako često nepouzdan, u pomanjkanju drugog izvora informacija, za ovu smo prigodu konzultirali: https://pl.wikipedia.org/wiki/Biblioteka_Uniwersytetu_%C5%81%C3%B3dzkiego.

6) Olsztyn – Muzeum, Biblioteka

Knjižnica olsztynskog Muzeja (Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, n.d.) nastala je nakon Drugog svjetskog rata prikupljanjem knjižnog fonda koji je izvorno pripadao nizu njemačkih ustanova i napuštenih privatnih stanova. Čuva nekoliko inkunabula s djelima Nikole Kopernika (1473–1543), fond medicinske ustanove Bolnica sv. Duha iz 16. stoljeća, te rukopise i rane tiskovine 17. i 18. stoljeća iz Isusovačkog kolegija u Braniewu. Primjerak Skalićeve *Enciklopedije* zasigurno potječe iz neke starije zbirke što ju je sakupio neki od njemačkih protestantskih krugova.

7) Poznań – Biblioteka Uniwersytecka

Objektnižnice u Poznańu – sveučilišna (Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, n.d.) i medicinska (Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, 2015) – čuvaju ukupno tri primjerka Baglivijevih *Opera omnia* iz 1710, 1715. i 1734. godine. Iako su obje utemeljene tek nakon Prvog svjetskog rata, fond jedne od njih ima znatno starije podrijetlo, tj. sveučilišna zbirka potječe iz starije njemačke Kaiser-Wilhelm-Bibliothek (1898), oformljene darovnicama Kraljevske knjižnice u Berlinu i drugim donacijama. Ipak, nije bilo zasada moguće ustanoviti puteve kojima su ta Baglivijeva izdanja došla i iz kojih starijih njemačkih biblioteka izvorno potječu.

8) Szczecin – Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna

Tradicija Vojvodske i javne gradske knjižnice u Szczecinu (Miejska Biblioteka Publiczna w Szczecinie, 2016) vuče podrijetlo iz stare Książnica Pomorska (Pomorska knjižnica), a ova iz još starije Stadtbibliothek (Gradska knjižnica) grada Stettina. Grad je bio važna hanzeatska luka i središte švedske administracije od 1630. do 1720. godine, pa primjerak Ivanovićeve djela *Minerva al tavolino* najvjerojatnije potječe iz kulturnog kruga viših društvenih slojeva, odnosno tzv. hanzeatske visoke društvene klase zainteresirane za opernu problematiku u vremenu u kojem je objavljena (1681).

9) Toruń – Biblioteka Główna Uniwersytetu Mikołaja Kopernika; Wojewódzka Biblioteka Publiczna

Prva visokoškolska ustanova u Toruńu bila je lokalna Akademska gimnazija osnovana 1568. godine kao jedno od prvih sveučilišta u današnjoj sjevernoj Poljskoj. Njezini su profesori u 17. i 18. stoljeću bili istaknuti znanstvenici na području poljske i pruske povijesti. Velika je vjerojatnost da su tri djela s

glazbenim sadržajima Matije Vlačića Ilirika (*Liber de veris et falsis adiaphoris; Refutatio missae; Duo capita Polydori Vergilii de nomine ac autoribus missae*) tvorila dio početnog fonda Akademске gimnazije nastalog u drugoj polovici 16. stoljeća, dok se danas čuvaju u torunskoj sveučilišnoj biblioteci (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, n.d.). Baglivijevo izdanje *Opera omnia* iz 1714. nije poznato kada i kako je ušlo u fond Vojvodске javne knjižnice u Toruńu (Wojewódzka Biblioteka Publiczna - Książnica Kopernikańska w Toruniu, n.d.).

- 10) Warszawa – Biblioteka Narodowa, Biblioteka Uniwersytecka; Seminarium Metropolitalne; Główna Biblioteka Lekarska, Biblioteka Medyczna

Tri varšavske knjižnice čuvaju ukupno 13 primjeraka hrvatskih autora s glazbenom problematikom. Najveća koncentracija se nalazi u Narodnoj knjižnici (Kłossowski, 1990; Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, 2016), u kojoj se čuva ukupno 10 djela, od čega čak 9 raznih Đurđevićevih izdanja na latinskom, njemačkom i poljskom jeziku. Posebno je važan ovaj posljednji naslov kao jedan od dva ukupno sačuvana primjerka te vrste, kao i druga dva vrlo rana tiskana na latinskome također u Krakówu iste 1548. godine. Narodna knjižnica čuva i drugi sačuvani poljski primjerak Ivanovićeva djela *Minerva al tavolino*. Ono što izaziva respekt je činjenica da su te i druge rane tiskovine ipak ostale sačuvane ili restituirane unatoč katastrofe koju je ova knjižnica doživjela “librocidom” godine 1944. kada su njemački nacisti uništili 80.000 ranih tiskovina, 2.500 inkunabula, 26.000 rukopisa, 100.000 crteža i 50.000 muzikalija i kazališnog materijala. Toj uništavalačkoj kataklizmi valja pribrojati i onu iz 18. stoljeća kada je prethodnicu Narodne knjižnice – knjižnicu Załuski konfiscirala i djelomice dopustila razoriti ruska carica Katarina Velika. Varšavski Metropolitanski seminar (Wyższe Metropolitalne Seminarium Duchowne w Warszawie, 2016) i glavna liječnička knjižnica (Główna Biblioteka Lekarska im. Stanisława Konopki, n.d.) čuvaju svaka po jedan primjerak kasnijih izdanja Baglivijevih *Opera omnia*, a Seminar još i primjerak Vrančićeva rječnika. Nisu nam poznati putevi njihove nabavke, ali oba naslova iz Seminara gotovo sigurno potječu iz najstarijeg fonda seminarske knjižnice s kraja 17. stoljeća, nabavljenog za potrebe istraživanja i edukacije mladih klerika.

- 11) Wrocław – Biblioteka Uniwersytecka; Zakład narodowy im Ossolińskich

Sveučilište u Wrocławu (na njemačkom: Breslau) utemeljili su isusovci sredinom 17. stoljeća, a potvrdio ga je onaj isti habsburški vladar Leopold I. koji je gotovo istodobno potvrdio i novoosnovano isusovačko sveučilište u Zagrebu 1669. godine. Wrocławska sveučilišna knjižnica (Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu, n.d.) posjeduje najraznovrsniju zbirku djela hrvatskih autora: šest

autora sa sedam djela. Čini se da je rana novovjeka gradska populacija, miješana nacionalno i konfesionalno, našla svoj odraz i pri nabavci djela hrvatskih autora: uz djela protestanata Vlačića i Skalića paralelno koegzistira isusovački autor Habledić, a uz znanstvenike poput Vrančića i Baglivija tu je i renesansni humanist Gučetić.

Što se Jurja Habledića tiče, moguće je ustanoviti potencijalnu vezu između Zagreba i Wroclawa: sjeverno-hrvatski protureformacijski pisac i rektor onodobnog zagrebačkog isusovačkog kolegija mogao je biti vrlo poželjan autor pri inicijalnoj nabavci djela za novoosnovano wroclawsko isusovačko sveučilište i njegovu knjižnicu.

Glede Ossolineuma i dvaju naslova Vrančića i Ivanovića što se čuvaju u njegovoj knjižnici (Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2013), ustanovljenoj 1817. godine kao tada drugoj najvećoj u Poljskoj, vrlo je vjerojatno da naša dva naslova iz 16. i 17. stoljeća pripadaju najstarijem sloju fonda, tj. prvotnoj zbirci političara, pisca i znanstvenika Józefa Maksymiliana Ossolińskog (1748–1826).

Opći zaključci

- 1) Migracije glazbenih tema i sadržaja u obliku raznih teorijskih diskursa u tiskanim izdanjima dobro su dokumentirane u cijeloj Poljskoj;
- 2) Naslovi tiskani u 16. stoljeću potječu od šestorice autora s ukupno 19 djela i tvore veću skupinu;
- 3) Naslovi tiskani u 17. stoljeću potječu od petorice autora s ukupno 6 djela i tvore manju skupinu; među njima samo jedno djelo (Baglivijeva *Opera Omnia s Dissertatio VI*) pravi je bestseller nađen u 15 primjeraka u 11 knjižnica;
- 4) Statistički gledano, može se zamijetiti (osobito ako se uzme u obzir još i 18. stoljeće) opadajući broj autora i naslova od renesansnih do baroknih vremena. Razloge za to valja potražiti u sve manjem broju relevantnih hrvatskih autora u europskim razmjerima;
- 5) Djela hrvatskih autora s glazbenim sadržajima čuvaju se u općim fondovima ili specijaliziranim neglazbenim zbirkama bez glazbeno odredljivih naslova; zato se može zaključiti da ih čitatelji zainteresirani za glazbu – nesvjesni postojanja takvih tema unutar naslova iz drugih područja i disciplina – nisu ekstenzivno upotrebljavali kao glazbeno relevantne izvore;
- 6) Neke se autore nije ni prepoznavalo da su hrvatskoga podrijetla. To posebno važi za Petrića, Mikalju i Baglivija koje je međunarodna znanost uglavnom smatrala talijanskim autorima;
- 7) Ovi naslovi nisu bili nabavljani jer su njihovi autori bili hrvatskoga ili slavonskoga podrijetla, nego zbog relevantnosti glavnih sadržaja kojima su se bavili; nacionalnost autora nije bila relevantna u razdoblju kojim se bavimo

u onom smislu kako je to postalo važno i značajno u 19. stoljeću oživljenog modernog nacionalizma;

- 8) Primjerci ovih knjiga nađeni u poljskim knjižnicama dobro su raspoređeni cijelom zemljom (geografski se nalaze u gradovima kao što su Cieszyn, Gdańsk, Kraków, Łódź, Lublin, Olsztyn, Poznań, Szczecin, Toruń, Warszawa i Wrocław), što upućuje na dobru mrežu trgovanja knjigama u Europi, a napose u Poljskoj onoga doba; knjige hrvatskih autora tiskane su diljem Europe, a ponajviše u Italiji, Austriji i Njemačkoj i bile su dostupne jer su pisane na latinskom ili talijanskom jeziku, onim općeprihvaćenim i razumljivim medijem što se općenito nazivao *lingua communis*;
- 9) Velika raznolikost naslova i tema što su ih obradili hrvatski autori nađeni u poljskim knjižnicama zacijelo je odraz povijesnih razlika u interesima pojedinačnih naručitelja ili pojedinih institucija s obzirom na njihove nacionalnosti, vjerske opcije i društveno-kulturne potrebe;
- 10) Činjenica je s dalekosežnim aktualnim i upravo paradoksalnim implikacijama što je ovo istraživanje pokazalo da su djela hrvatskih humanista 16. i 17. stoljeća bila svojedobno češće naručivana i bolje distribuirana nego djela njihovih kolega iz informatički navodno toliko razvijenijih razdoblja kao što su 20. i 21. stoljeće.

Reference

- Biblioteka Jagiellońska Uniwersytetu Jagiellońskiego, n.d. *O Bibliotece: Historia*. [online] Dostupno na: < www.bj.uj.edu.pl > [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2013. *Lubelska Biblioteka Wirtualna*. Dostupno na: < <http://www.umcs.pl/pl/lubelska-biblioteka-wirtualna.htm> > [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, n.d. *O Bibliotece*. [online] Dostupno na: < <http://lib.amu.edu.pl/> > [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, 2016. *Biblioteki UW*. [online] Dostupno na: < <http://www.buw.uw.edu.pl/> > [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Broda, J., 1970. Biblioteka im. Tsammera w Cieszynie. *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Śląskiej*. [online] Dostupno na: < <http://archiwum.kc-cieszyn.pl/pl/bt.html> > [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Cavallini, I., 1994. Questioni di stile e struttura del melodrama nelle lettere di Cristoforo Ivanovich. U: F. Passadore i F. Rossi, ur. *Giovanni Legrenzi e la Cappella Ducale di San Marco. Atti dei convegni internazionali di studi Venezia e Clusone 1990*. Firenze: Leo S. Olschki. 185-199.
- Dubowy, N., 1992a. Un dalmata al servizio della Srenissima. Cristoforo Ivanovich, primo storico del melodramma. U: I. Cavallini, ur. *Il teatro musicale del Rinascimento e del Barocco tra Venezia, regione Giulia e Dalmazia: Idee accademiche a confronto*. Trst: Circolo della Cultura e delle Arti. 21-31.

- Dubowy, N., 1992b. Jedan Dalmatinac u službi Serenissime: Kristofor Ivanović, prvi povjesničar melodrame. *Arti musices*, 23 (1), 35-44.
- Fundacja Książąt Czartoryskich, 2018. Muzeum, Biblioteka, Fundacja xx. Czartoryskich. [online] Dostupno na: <www.muzeum.czartoryskich.pl> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Główna Biblioteka Lekarska im. Stanisława Konopki, n.d. *Biblioteka Medyczna*. [online] Dostupno na: <<http://www.gbl.waw.pl/>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Grmek, M.D., 1997. *Život, djela i povijesno značenje Gjura Baglivija*. U: B. Rudež, ur. *De fibra motrice et morbosa / O zdravom i bolesnom motoričkom vlaknu*. Prevod s latinskog A. Pavlović. Zagreb: Prometej – Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 359-400.
- Habdelić, J., 1989. *Dikcionar*. U: J. Turčinović, ur. Reprint izdanje. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Jurić, M., 2013. Paideia and the Neo-Platonic Ideas on Music Education and Culture in Renaissance Dubrovnik in the Works by Nicolò Vito di Gozze (Nikola Vitov Gučetić, 1549–1610). *International Review of the Aesthetics and Sociology of Music*, 44 (1), 3-17.
- Katalinić, V., ur., 2016. *Music Migrations in the Early Modern Age: People, Markets, Patterns and Styles*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo.
- Kłossowski, A., 1990. *Biblioteka Narodowa w Warszawie, Zbiory i działalność*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Kristeller, P.O., 1970. *Eight Philosophers of the Italian Renaissance*. Stanford (Ca.): Stanford University Press.
- Miejska Biblioteka Publiczna w Szczecinie, 2016. *O nas*. [online] Dostupno na: <<http://www.mbp.szczecin.pl/>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Miejska Biblioteka Publiczna we Wrocławiu, n.d. *Biblioteka Uniwersytecka*. [online] Dostupno na: <<http://www.biblioteka.wroc.pl/>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Milošević, M., 1992. Il contributo di Cristoforo Ivanovich nell'evoluzione del melodramma Seicentesco. U: S. Graciotti, ur. *Atti del convegno Il libro nel bacino adriatico (secc. XV-XVIII)*. Firenza: Leo S. Olschki. 111-124.
- Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, n.d. *O muzeum*. [online] Dostupno na: <<http://muzeum.olsztyn.pl/2149,Biblioteka-Muzeum-Warmii-i-Mazur-w-Olsztynie.html>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- PAN Biblioteka Gdańska, 2012. *O bibliotece*. [online] Dostupno na: <http://www.bgpan.gda.pl/o_bibliotece.php> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Patrizi, F., 1969-1971. *Della poetica*, I–IV. U: D.A. Barbagli, ur. Firenza: Istituto nazionale di studi sul Rinascimento.
- Skalić, P., 2004. *Encyclopaediae: Epistemon*. U: M. Girardi-Karšulin, ur. Zagreb: Institut za filozofiju. 401.

- Šišak, M., 2000. Nikola Gučetić i njegova teorija države. U: M. Šišak, ed. Nikola Vitov Gučetić, O ustroju država. Zagreb: Golden marketing – Narodne novine. 534.
- Tuksar, S., 1977. Pavao Skalić kao glazbeni pisac i njegov 'Discursus Harmonicus' (1559). *Arti Musices*, 8 (2), 97-122.
- Tuksar, S., 1978a. Faust Vrančić: začeci hrvatske glazbene terminologije. U: S. Tuksar, ur. *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 49-66.
- Tuksar, S., 1978b. Franjo Petris: O dešifriranju starogrčke glazbene notacije, U: S. Tuksar, ur. *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 67-87.
- Tuksar, S., 1980a. Nikola Vitov Gučetić: Renesansni Dubrovnik – Glazba i odgoj. U: S. Tuksar, ur. *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. 97-116.
- Tuksar, S., 1980b. Hrvatska glazbena terminologija u "Blagu jezika slovinskoga" (1649-1651) Jakova Mikalje. *Arti Musices*, 11 (1), 5-35.
- Tuksar, S., 1983. Vijesti o tursko-osmanlijskoj glazbi u spisu 'De Turcarum ritu et caeremoniis' Bartola Djurdjevića (1506?-1566?). U: M. Marković, ur. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. Zagreb: JAZU. 679-691.
- Tuksar, S., 1990. On Early Reports about Turkish Music Culture in the Writings of Some Late-Renaissance Humanists. U: *Atti del XIV Congresso della Società Internazionale di Musicologia*, III. Torino: EDT. 17-26.
- Tuksar, S., 1992a. Jakov Mikalja: Blago jezika slovinskoga. U: S. Tuksar, ur. *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo. 15-27.
- Tuksar, S., 1992b. Juraj Habdelić: Dictionar ili reči slovenske z vekšega ukup zebrane, u red postavljene i dijačkemi zlahkotene. U: S. Tuksar, ur. *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo. 29-35.
- Tuksar, S., 1993a. Hrvatsko-njemački protestantski teolog Matija Vlačić Ilirik (1520-1575) i problem glazbe u Interimima iz 1548. godine. U: S. Tuksar, ur. *Glazba, ideje i društvo. Svečani zbornik za Ivana Supićića*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo. 249-255.
- Tuksar, S., 1993b. Croatian, Latin and Italian Musical Terminology in the Dictionary 'Blago jezika slovinskoga' (Loreto-Ancona, 1649-1651) by Jacobus Micalia. U: F. Passadore i F. Rossi, ur. 1996. *Musica, scienze e idee nella Serenissima durante il Seicento. Atti del Convegno internazionale di studi*. Venezia, 13-15. decembar 1993. Venecija: Edizioni Fondazione Levi, 269-283.

- Tuksar, S., 2016a. Cristofor Ivanovich – A Seventeenth-Century Dalmatian Migrant in Serenissima, Revisited. U: V. Katalinić, ur. *Music Migrations in the Early Modern Age: People, Markets, Patterns and Styles*. Zagreb: Hrvatsko muzikološko društvo. 49-63.
- Tuksar, S., 2016b. "Quid agat musica in tarantis & in aliis morbis" – Ideas on Music Therapy in *Dissertatio VI* (1695) by Giorgio Baglivi. U: J. Guzy-Pasiak i A. Markuszewska, ur. *Music Migration in the Early Modern Age: Centres and Peripheries – People, Works, Styles, Paths of Dissemination and Influence*. Varšava: Liber Pro Arte. 295-312.
- Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, 2015. *Uniwersytet*. [online] Dostępno na: <<https://www.ump.edu.pl/>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, n.d. O bibliotece. [online] Available at: <<https://www.bu.umk.pl/>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Vrančić, Faust. 1971. *Rječnik pet najuglednijih evropskih jezika*. Zagreb: Novi liber.
- Wikipedia, 2013. *Uniwersytetu Łódzkim*. [online] Dostępno na: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Biblioteka_Uniwersytetu_%C5%81%C3%B3dzkiego> [Posjećeno 19. septembar 2016].
- Wojewódzka Biblioteka Publiczna - Książnica Kopernikańska w Toruniu, n.d. *Dla bibliotekarzy*. [online] Dostępno na: <<http://ksiaznica.torun.pl/>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. H. Łopacińskiego, n.d. Lubelskie. [online] Dostępno na: <<http://www.lubelskie.pl/index.php?pid=425>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Wyższe Metropolitalne Seminarium Duchowne w Warszawie, 2016. *Historia*. [online] Dostępno na: <<http://www.wmsd.waw.pl/historia/>> [Posjećeno 19. rujna 2016].
- Zakład Narodowy im. Ossolińskich. 2013. *O Ossolineum*. [online] Dostępno na: <<https://ossolineum.pl/>> [Posjećeno 19. rujna 2016].